
‘uittredingsrede’ stond, zo schreef een sympathisant, ‘de oude chr. geref. voortrekker op in zijn bank en sprak, tot tranen bewogen, zijn jongeren ambtgenoot en bloedverwant op indrukwekkende wijze toe’. Ook menige toehoorder hield het niet droog.⁹¹

Christelijk-gereformeerd en gereformeerd

De niet aflatende stroom kritiek op Wisse riep ergernis op, vooral in de Chr. Geref. Kerk, maar ook daarbuiten.⁹² Van der Schuit haalde in *De Wekker* uit naar ‘dat vuile stukje van ds. J. Waterink, die als een vischwijf van leer trekt’.⁹³ De Enschedese predikant A.H. Hilbers tekende protest aan tegen de vele oordeelvellingen die van Wisse een openbare zondaar en een karakterloos man maakten. Hij herinnerde aan de overgang van twee christelijk-gereformeerde predikanten naar de Gereformeerde Kerken, die enkele jaren tevoren had plaatsgevonden. Bij die gelegenheid was hun een hartelijk welkom toegeroepen. Hun ogen waren geopend voor de dwaling die ten grondslag lag aan het bestaan van de Chr. Geref. Kerk.⁹⁴ Deze kritiek werd bedolven onder de gereformeerde weerwoorden. Schilder hoonde dat de christelijk-gereformeerden niet moesten doen alsof het minder grote aantal artikeltjes dat in de pers was gewijd aan de overgang van enkele predikanten naar de Gereformeerde Kerken een bewijs van verdienstelijkheid was. De christelijk-gereformeerden hadden immers veel minder bladen. Bovendien was niet iedere uittocht te vergelijken met ‘de exodus van een man als ds. Wisse’. Er waren nu eenmaal sterren van verschillende grootte.⁹⁵

Terecht was de klacht van Hilbers niet, zoals blijkt uit de reacties van de christelijk-gereformeerden op de overgang naar de Gereformeerde Kerken van ds. A. Jansens en ds. G. Klumper, die respectievelijk 14 en 19 jaar lang als christelijk-gereformeerd predikant hadden gediend. In zijn afscheidspraak uit 1914 verantwoordde Jansens zijn stap met de stelling dat de Chr. Geref. Kerk na de Vereniging van 1892 historisch, kerkrechtelijk noch dogmatisch recht van bestaan had. J. Wisse riep in *De Wekker* Jansens’ felle antipathie tegen de Gereformeerde Kerken tijdens zijn studententijd in herinnering. Ds. H. Janssen voerde als bezwaren tegen Jansens’ stap onder meer aan dat deze nooit eerder in kerkelijke vergaderingen zijn twijfels en bezwaren had geuit. Alleen opmerkingen in een preek als verantwoording voor een overstap volstonden niet.⁹⁶ En hoelang was het geweten van Jansens eigenlijk al bezwaard geweest? Begin januari 1914 had hij in de kerkenraadskamer van Valthermond verklaard: ‘De Gereformeerde Kerk is onwettig geboren; die is een hoerekind.’ Vier ouderlingen waren getuige.⁹⁷ Aan de overgang van Klumper in 1915 werden nauwelijks woorden vuil gemaakt, maar ze waren in dezelfde geest.⁹⁸ Kortom, de

⁹¹ *De Amsterdammer*, geciteerd door *Het Nieuws* 14 januari 1921.

⁹² Zo vond M. van Grieken, predikant te Rotterdam en voorzitter van de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk, het eind december wel welletjes geweest. Had men inmiddels Wisse niet voldoende ‘nageschreeuwd’? *De Rotterdammer* 29 december 1920.

⁹³ *De Wekker* 17 december 1920.

⁹⁴ *De Rotterdammer* 8 december 1920.

⁹⁵ *De Rotterdammer* 9 december 1920.

⁹⁶ J. Wisse en H. Janssen in *De Wekker* 15 en 22 mei 1914. Over Jansens (1865-1948): GUV IV, 291.

⁹⁷ Ds. K. Zuidersma in *De Wekker* 29 mei 1914.

⁹⁸ *De Wekker* 7 mei en 4 juni 1915. Vgl. J.J. van der Schuit, *Na vijf en twintig jaren. Beginseltrouw contra beginselverzaking* (Dordrecht 1919) 9v. Over Klumper (1857-?), die in 1919 de Gereformeerde Kerken weer verliet: GUV III, 132.